

श्री सच्चिदानन्दमूर्त्तये परमात्मने नमः ॥

सन्ध्योपासनादि पञ्चमहायज्ञविधिः ।

प्रथम संस्करणं

वेदविहिताचार धर्म्मनिरूपक श्रीमद्दयानन्द सरस्वती स्वामि

विरचितेन भाष्येनानुगतः

वेदमतानुयायी राजा जयकृष्णदासाज्ञया लक्ष्मणपुरस्य

मुंशीनवलकिशोर यंत्रे मुद्रितः

विक्रमादित्य राज्यतोगताब्दाः १९३४ ॥

जुलाई सन् १८७७ ई०

पुस्तक संख्या १०००

प्रति पुस्तक मूल्यम् ≈)

अथेन्द्रियस्पर्श मन्त्राः ॥

ओं वाक्, वाक्। ओं प्राणः, प्राणः। ओं चक्षुश्चक्षुः। ओं श्रोत्रम् श्रोत्रम्। ओंनाभिः। ओंहृदयम्। ओंकंठः। ओंशिरः। ओंबाहुभ्यां यशोबलम्। ओंकरतलकर पृष्ठ,,। इतिसर्वत्रेश्वर प्रार्थनया स्पर्शः। कार्य्यः॥

अथेश्वर प्रार्थना पूर्वक मार्ज्जन मन्त्राः॥

ओं भूः पुनातु शिरसि। ओं भुवः पुनातु नेत्रयोः। ओं स्वः पुनातु कंठे। ओं महः पुनातु हृदये। ओं जनः पुनातुनाभ्याम्॥ ओं तपः पुनातु पादयोः। ओं सत्यम्पुनातु पुनश्शिरसि। ओंखंब्रह्म पुनातु सर्वत्र। ओ मित्यस्य भूर्भुवःस्वरित्येतासामर्थो गायत्री मंत्रार्थे द्रष्टव्याः॥ "मह"र्नाम सर्वेभ्योमहान् सर्वैः पूज्यश्च। सर्वेषांजनकत्वा "ज्जनः" परमेश्वरः। दुष्टानां सन्तापकारकत्वात्स्वयं ज्ञानस्वरूपत्वात्। "यस्य ज्ञान मयन्तपः॥ इति श्रुतेश्च। "तपः" ईश्वरः। अविनाशि यस्य कदाचिद्विनाशो नभवेत्तत्सत्यम्ब्रह्म"इतीश्वरनामभिर्मार्ज्जनं कुर्य्यात्॥

अथ प्राणायाम मंत्रः॥

ओं भूः। ओं भुवः। ओं स्वः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं सत्यम्। इति प्राणायाम मंत्रः॥

अथेश्वरस्य जगदुत्पादन द्वारा स्तुत्याघमर्षण मंत्रः॥

पापदूरी करणार्थः॥ ओं ऋतंच सत्यञ्चाभीद्धात्तपसोध्यजायत ततोरात्र्य जायत ततः समुद्रो अर्णवः समुद्रा दर्णवा दधि सम्वत्सरो अजायत। अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्यमिषतो वशी सूर्य्या चन्द्र मसौ धाता यथा पूर्व्व मकल्पयत्। दिवञ्च पृथिवीञ्चान्तरिक्षमथोस्वः॥ ऋतम्। च। सत्यम्। च। अभि। इद्धात। तपसः। अधि। अजायत। ततः। रात्री। अजायत। ततः। समुद्रः अर्णवः। समुद्रात्। अर्णवात्। अधि। सम्वत्सरः। अजायत। अहोरात्राणि। विदधत्। वि-

श्वस्य। मिषतः। वशी। सूर्य्याचन्द्रमसौ। धाता। यथापूर्वम्। अकल्पयत्। दिवम्। च। पृथिवीम्। च। अन्तरिक्षं। अथो। स्वः। दधाति सकल जगत् पोषयति वास "धाते" श्वरो "वशी" वशंकर्त्तं शील मस्यसः "यथा पूर्व" यथा तस्य सर्वज्ञे विज्ञाने जगद्रचन ज्ञानमासीत् पूर्व कल्प सृष्टौ रचनं जगतो यथा सीत् तथैव "सूर्य्याचन्द्र मसौ" प्रत्यक्ष विषयौ सूर्य चन्द्र लोकौ "दिवम्" सर्वोत्तमं स्वर्गलोकं "पृथिवीम् प्रत्यक्ष विषयां 'अन्तरिक्षं" द्वयोर्मध्यमा काशं तत्रस्थान् लोकांश्च "स्वः" मध्यस्य 'स्वर्गलोकं "अकल्पयत्" रचितवान्। ईश्वरज्ञानस्या परिणामित्वात् पूर्णत्वादनन्त त्वाच्च सर्वदा सर्वदैक रसत्वात् तस्यवृद्धि क्षयौ व्यभिचारश्च कदाचिन्नभवति अतएव "यथा,, पूर्वकल्पय दित्युक्तम्॥ सएव "वशी" ईश्वरः "विश्वस्य मिषतः,, सहज स्वभावेन 'अहो रात्राणि" रात्रेर्दिवसस्य च विभागं यथापूर्वं "विदधत्" विधानंकृतवान्। तस्य धातुर्वशिनः परमेश्वरस्य 'अभीद्धात्,, अभितः सर्वतः दीप्तात् ज्ञानमयात् "तपसः" अनन्तसामर्थ्यात् "ऋतम्" नाम यथार्थं सर्व विद्याधिकरणं वेदशास्त्रम् "सत्यम्" त्रिगुण प्रकृत्यात्मक मव्यक्तम्। स्थूलस्य सूक्ष्मस्य जगतः कारणं चा"ध्यजायत" यथा पूर्वमुत्पन्नम्। "ततः" तस्मादेव सामर्थ्यात्। "रात्री" अन्धकार भूताया प्रलयानन्तर म्भवति सा "अध्यजायत,, नामयथापूर्वमुत्पन्ना "तम आसीत्तमसागूढ़ मग्रे" इतिश्रुतेः॥ अग्रे सृष्टेः प्राक्तमोन्धकार एवासीत् तेन तमसा सकलं जगदिद मुत्पत्तेः प्राक्गूढ़ं गुप्तमदृश्य मासीत्। ततः तस्मा द्देवसामर्थ्यात्। पृथिवी स्थोन्तरिक्षस्थश्च महान्समुद्रः "समुद्रोध्यजायत" यथा पूर्वमुत्पन्नः। समुद्रा दर्णवात् पश्चात्सम्वत्सरः क्षणादि लक्षणः कालः "अध्यजायत" यथा पूर्व मुत्पन्नः। यावज्जगत्तावत्सर्वं परमेश्वरस्य सामर्थ्या देवोत्पन्न मित्य वधार्य्यम्। एवं सर्व जगदुत्पाद कात्सर्वज्ञादी-

श्वराङ्गीत्वा पापाद्दूरे सवर्ज्जनैः स्थातव्यम्। कदाचित्केन चित्स्वल्प मपि पापं नैव कर्त्तव्य मितीश्वराज्ञा स्तीति निश्चेतव्यम्। अनेनाघमर्षणं कुर्य्यात्। शन्नोदेवी रिति पुनराचामेत्॥ ततः सूर्य्योदयात्प्रक्तिष्ठन्सन् अर्थ विचार पूर्विकाङ्गायत्रीञ्जपेत्॥ पुनः सूर्य्योदयेसति परमेश्वरेणैव सूर्य्यादिकं सकलं जगद्रचित मिति परमार्थ स्वरूपं ब्रह्मचिन्तयित्वा गायत्रीमंत्रेणार्घ त्रयंसूर्य्याभि मुखंप्रक्षिप्य परंब्रह्मप्रार्थयेत्॥

अथ परिक्रमण मंत्राः॥

"ओं भृगवे नमः" शुद्ध स्वरूपाय॥ "ओं मिन्द्राय नमः" परमैश्वर्य्यवते यस्मादधिकन्तुल्यंवा कस्याप्यैश्वर्य्यं नास्तीति। "ओं मगस्तये नमः" निरुपद्रवाय पाप नाशकाय निष्पापायच॥ "ओं यमाय नमः" सर्वेषाम्पाप पुण्यकर्त्तॄणां जीवानां पक्ष पातं विहायन्याय कारिणे व्यवस्था कर्त्रे प्रशास्त्रेच। "ओं सारस्वतायनमः।" अनन्तविद्या विज्ञानाय सर्वविद्योत्पादकायच। "ओं वरुणायनमः" वर्त्तुं मर्हायवरायोत्कृष्टाय वरप्रदायच "ओं वशिष्ठायनमः।" अति शयेन सर्वत्र वसके सर्ववासाय सर्वानन्द घनस्वरूपायच।"ओं कुबेरायनमः"॥ स्वव्याप्त्या सर्वजगदाच्छादकाय सर्वधनायसर्वधनप्रदायच परब्रह्मणे नमः॥ एतैर्मंत्रैभिः पूर्वादिक क्रमेण परिक्रमां कुर्वन्सर्व व्यापिनं सर्व रक्षक मीश्वरं प्रार्थयेत्॥

अथोपस्थान मंत्राः॥

ओं सुद्वयन्तमस स्परिस्वः पश्यन्त उत्तरम्॥ देवन्देवत्रा सूर्य्य मगन्म ज्योति रुत्तमम्॥ १॥ उद्। वयम्। तमसः। परि। स्वः। पश्यन्त। उत्तरम्। देवम्। देवत्रा। सूर्य्यम्। अगन्म। ज्योतिः। उत्तरम्॥ १॥ हे परमात्मन् "सूर्य्यम्" चराचरात्मानम्त्वाम् "पश्यन्त" प्रेक्षमाणास्सन्तो "वयम्" उद गन्म॥ अर्थात् उत्कृष्ट श्रद्धावन्तो भवन्तमप्राप्नुयाम। अनेके विज्ञानवन्तो। जनाः भवन्तम्प्राप्तवन्तो वयमपि भवत्प्राप्ति

मत्यन्तम्प्रार्थयामहे। कथम्भूतं त्वाम् "ज्योतिः" स्वप्रकाशम् "उत्तमम्" सर्वथोत्कृष्टम्। "देवत्रा" सर्वेषु दिव्य गुणवत्सु पदार्थेषु ह्यनन्त दिव्यगुणैर्युक्तम्। "देवम्" धर्म्मात्मनां मुमुक्षूणाम्मुक्तानांच सर्वानन्दस्वदातारं बोदयितारंच। "उत्तरम्" जगत्प्रलयान्ते पिनित्य स्वरूपत्वा द्विराजमानम्। "स्वः" सर्वानन्द स्वरूपम् "तमसस्परि" अज्ञानान्धकारात्पृथक भूतम् भवन्तम्प्राप्तम्वयं नित्यम्प्रार्थयामहे। भवान् स्व कृपया सद्यः प्राप्नोतुनः॥ १॥ "उदु त्यञ्जातवेदसन्देवम्वहन्ति केतवः दृशे विश्वाय सूर्य्यम्"॥ २॥ उदु। उ। त्यम्। जातवेदसम्। देवम्। वहन्ति केतवः। दृशे। विश्वाय। सूर्य्यम् "त्यम्" तम् पूर्वोक्तम्देवं "केतवः" किरणा विविध जगतः पृथक् २ रचनादि नियामका ज्ञापकाः प्रकाशकागुणाः "दृशे विश्वाय" विश्वं द्रष्टुंविश्वस्य दर्शनायवा। "सूर्य्य" चराचरात्मानम्पर। मेश्वरम् उदहन्ति उत्कृष्टतया प्रापयन्ति, ज्ञापयन्ति, प्रकाशयन्तिवै॥ "उ" इति वितर्के विविध नियमान् पृथक् २ दृष्ट्वा नास्तिका अपि ईश्वरत्यक्त्वा, नैव समर्था भवन्ती त्यभिप्रायः। कथम्भूतन्देवं "जातवेदसम्" जाताऋग्वेदादयश्चत्वारो वेदाः सर्वज्ञान साधनशास्त्रसर्वोपकारकं यस्माज्जातानि प्रकृत्यादीनि भूतान्यसंख्यातानि विन्दति प्राप्नोतिप्राप्तोस्तिवा। यद्वा जातंसकलंजगद्वेत्तिजानातियःसजातवेदास्तं "जातवेदसम्" सर्वे मनुष्यास्तमेवैकं प्राप्तुमुपासितुमिच्छन्त्वित्यभिप्रायः२॥ ओंचित्रन्देवानामुदगादनीकञ्चक्षुर्मित्रस्यवरुणस्याग्नेः॥ आप्राद्यावापृथ्वी अन्तरिक्षं॥१०॥ सूर्य्यआत्माजगतस्तस्थुषश्च॥३॥ चित्रम्। देवानाम्। उदु। अगात्। अनीकम्। चक्षुः। मित्रस्य। वरुणस्य। अग्नेः। आप्राद्यावापृथिवी। अन्तरिक्षम् सूर्य्यः। आत्मा-जगतः तस्थुषः॥ च॥ ३॥ सएव देवस्सूर्य्यः जगतः जङ्गमस्य तस्थुषः स्थावरस्य अतति सर्वत्र व्याप्नोतीत्यात्मास्ति तथाद्यौः पृथिवीअन्तरिक्षञ्चैतदादि सर्वंजगद्रचयित्वाआप्राआसमन्ता

द्वारय न्मनुरज्जति एषएवै तेषाम्प्रकाश कत्वा द्वाह्याभ्यन्त-रयो श्चक्षु: प्रकाश को विज्ञान मयो विज्ञापकश्च, अत एव मित्रस्यसर्वेषुद्रोहरहितस्य वरुणास्यवरेषुश्रेष्टेषुकर्म्मसुगुणेषु वर्त्तमानस्य च अग्ने: विज्ञानादि विद्या वतो विदुष: भ्राज-मानस्या पिचक्षु:सर्वसत्यविद्यो पदेष्टा प्रकाशकश्च देवानाम् दिव्यगुणवताम् हृदये उदगात् । उत्कृष्टतया प्राप्तोस्ति प्रकाशकोवा, तदेव ब्रह्म चित्रम् अद्भुतस्वरूपम्" आश्च-र्योस्यवक्ता कुशलोस्य लब्धा । आश्चर्योस्य ज्ञातकुशलानु शिष्ट:,) इतिश्रुते:॥ अद्भुत स्वरूपत्वाद्दब्रह्मण: ॥ तदेवब्रह्मसर्वेषाम्बा । स्याकं अनीकम् । सर्वदु:ख नाशार्थं काम क्रोधादि शत्रु वि-नाशार्थं बलमस्तित दिहाय मनुष्याणां सर्वसुखकरं शरणम-न्यन्नास्ती वेति वेद्यम् ॥ ३ ॥ ओं तच्चक्षुर्देव हितम्पुरस्ताच्छु-क्रमुच्चर त्पश्येम शरद: शतं जीवेम शरद: शत शृणुयाम श-रद: शतम् प्रब्रवाम शरद: शतमदीना: स्यामशरद: शतंभू-यश्च शरद:शतात् ॥ ४ ॥ चक्षु:देवहितम् । पुरस्तात् । शुक्रम्। उच्चरत् । पश्येम । शरद: । शतम् । जीवेम । शरद: । शतम् । शृणुयाम। शरद: । शतम् । प्र । ब्रवामशरद:। शतम्। अदीना: । स्याम । शरद: । शतम्। भूय: । च । शरद: । शतात् ॥४॥ तद्ब्रह्म चक्षु: सर्वद्दक् देवेभ्यो हितम् देवहितम् दिव्य गुणवताम् धर्मात्मनाम्विदुषाम्स्वसेवकानाम् च हितकारि" पुरस्तात् पूर्वंसृष्टे: प्राक्सच्चिदानन्द स्वरूपत्वात्त देवासीत् नान्यत्शु-क्रम् सर्व जगत्कर्तृ शुद्धञ्च तदेवास्ति उच्चरत् उत्कृष्टतया-सर्वत्रव्याप्तम्विज्ञानस्वरूपम् तदेवेदानीमस्त्येव॥उद्दप्रलयात् ऊर्द्ध्वं सर्व सामर्थ्ये तदेवस्थास्यति नान्यत् । तद्ब्रह्म शतंशरद: शतंवर्षाणि "पश्येम" तस्यैवप्रेक्षणं कुर्य्याम । तथा तत्कृप-या शतंशरदोजीवेम ॥ प्राणधारणंकुर्य्याम् । तथा शतंशरद: तस्यगुणा: यद्वा विश्वासवन्तोवयम् शृणुयाम । तथा च तद् ब्रह्मतद्गुणांश्च"प्रब्रवाम"नामान्येभ्योमनुष्येभ्यो नित्यमुपदि-

शोमशतं शरदःएवञ्च तदुपासनेन तद्विश्वासेन तत्कृपया चशतं शरदःशतवर्ष पर्यंतमदीनाःस्यामभूयाःस्म। कदाचित्कस्यापि समीपे दीनता कर्तव्या नभवेन्नोदारिद्र्यञ्च सर्वदा सर्वथा तद्ब्रह्मकृपयास्वतंत्रावयम्भूयाःस्म। तथातस्यैवानुग्रहेणभूयः शताच्छरदः शताद्वर्षेभ्यो ऽधिकं वयम् पश्येम, जीवेम, शृणुयाम, प्र ब्रवाम, अदीनाः स्याम, चेत्यन्वयः। अत्यन्तकृपालुः परमेश्वरन्त्यक्तान्यम् नोपासीरन्नोयाचेरन् इत्यभिप्रायः योन्यदेव मुपास्ते सपशुरेव देवाना"मितिश्रुतेः ॥ ४ ॥ कृताञ्जलिर्भूत्वैतै र्मंत्रैः स्तुवन्नीश्वरम् सर्वकाम सिध्यर्थं सम्प्रीत्या प्रार्थयेत् ॥

अथ समर्पणम् ॥

हे ईश्वर दयानिधे भवत्कृपयानेन जपादि कर्मणाधर्म्मार्थ काममोक्षाणान्नःसद्यः सिद्धिर्भूयात् ॥ ततईश्वरं नमस्कुर्यात् अमुकशर्म्मा ऽहम्भोस्त्वामभिवादये। अमुकवर्म्मा ऽहम्भोस्त्वामभिवादये॥ अमुकगुप्तोऽहंभोस्त्वामभिवादयइत्यभिवादनम् ॥

अथ प्रार्थना मंत्रः ॥

ओं सूर्य्यश्च मामन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्ताम्। यद्रात्र्या पाप मकार्षम्मनसा वाचा हस्ताभ्याम्पद्भ्यामुदरेणशिश्ना॥ रात्रिस्तदवलुम्पतुयत्किञ्चिद्दुरितम्मयिइदमहम्मामम्मृत योनौसूर्ये ज्योतिषिजुहोमिस्वाहा॥ सूर्यः। च। मा। मन्युः। च। मन्युपतयः। च। मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यः। रक्षन्ताम्। यत्। रात्र्या। पापम्। अकार्षम्। मनसा। वाचा। हस्ताभ्याम्। पद्भ्याम्। उदरेण। शिश्ना। रात्रिः। तत्। अव लु। म्पतु। यत्। किञ्चिद्। दुरितम्। मयि। इदम्। अहम्मा म्। अमृत। योनौ। सूर्ये। ज्योतिषि। जुहोमिस्वाहा। सूर्यः"चराचरात्मेश्वरः,,मन्युः "दुष्टान्मनुष्यान् प्रतिक्रोध "कृत्"मन्युपतय॥ ईश्वरदत्ताविज्ञानशान्त्यादयो गुणाः,,। मन्युकृतेभ्यः"क्रोधकृतेभ्यः। पापेभ्यः सूर्यश्च मन्युश्च

मन्युपतयश्च सर्वे मामारक्षन्ताम् यत्कृपयाक्रोधादिकृतेभ्यः पापेभ्यो निवृत्तं कुर्वन्तु ॥ कदाचित् पाप करणे मम रुचिर्नैवस्यात् ॥ तत्कृपया तदुपासनेनच वयम्पुण्यात्मानोभूयाःस्मअग्रे कदाचिद्वयम् पापं नैव करिष्याम। इत्यभिप्रायः। "यत्तु राज्या रात्रौ, अज्ञानात् मनसा, वाचा, हस्ताभ्याम्, पद्भ्याम्, उदरेण, शिश्ना, लिङ्गेन्द्रियेण, पापमकार्षम् कृतवानहम्, रात्रिः सर्वस्या दाता धारक आनन्द प्रदश्चेश्वरः तत्पापम् कृपया भवान्अवलुम्पतु" दूरीकरोतु, नाशयतुच्च-सताम्यत्किञ्चित्"अज्ञानात् दुरितम्"दुष्टम्, अनाद्यविद्या रूपान्धकार भूतम् किल्बिषमस्ति मयिवर्ततेतदिद मपि भवान्कृपया "अवलुम्पतु" येये जगति मम समीपे च पदार्थास्सन्ति तेते सर्वे भवद्रचिता भवत्पतिकाश्च अतोवयमभवते किन्दातुं समर्थाः किंतु कोपिपदार्थोऽस्माकं नास्त्येव भवत एव च सर्वे पदार्थाः संतीति निश्चयः। परंतु भवद्रचिता आत्मानो वयंविद्या महे। तस्मादहंस्वात्मात्मानं अमृत योनौ अमृतस्यमोक्षस्य कारणभूतेयमप्राप्य पुनर्जन्ममरणे कदाचिन्नेव भवतः ज्योतिषि स्वप्रकाशे अविद्यान्धकार नाशकेत्वयि सच्चिदानन्द स्वरूपे जुहोमि ददामि भवदर्थं स्वात्मानं करोमि निश्चये नेत्यभिप्रायः॥ स्वाहा॥ स्वकीय आत्मायत् सत्यमाह। अन्तर्यामीयस्मिन्कर्मणि अनुमतिन्ददाती तितत्सत्यमेव वक्तव्यम् कर्तव्यञ्च। यद्वास्वावाक अन्तर्याम्य नुकूलतया यदाहतत्कर्तव्यंवक्तव्यञ्चेत्ययमर्थः स्वाहाशब्दस्यायमर्थ उक्तः शतपथ ब्राह्मणे॥ हे जगदीश्वर हे सर्वान्तर्यामिन् अज्ञानादि प्रमादाद्यद्यत्पापं येनयेनांगेन कृतंमया तत्तत्सर्वं विज्ञानादि दानेन कृपया क्षमस्व कदाचित्केन चित्पापंस्वल्प मपिनैवकर्तव्य मित्य भिप्रायः॥

अथ गुरु मंत्रः ॥

ओं भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यम्भर्गोदेवस्य धीमहिधियो योनः प्रचोदयात् ॥ अस्य सर्वोत्कृष्टस्य गायत्री मंत्रस्यसंक्षेपेणार्थ उच्यते ॥ अ, उ, म्, एतत् त्रयम्मिलित्वा "ओं" इत्यक्षरम्भवति । एतच्च सर्वोत्तमम्परब्रह्मणो नामास्ति एते नैकेनैव नाम्नापरमेश्वरस्यानेकानिनामान्या गच्छन्तीति विज्ञेयम् ॥ तद्यथा अकारेण विराडग्नि विश्वादीनिनामान्या गच्छन्तीति वेद्यानि । तदर्थश्च, विविधं चराचरं जगद्राजयते प्रकाशयते सविराट्सर्वोत्लेश्वरः । अञ्चते, अच्यते, गम्यते, प्राप्यते, सत्क्रियते वेदादिभिः शास्त्रैर्विद्वद्भिश्चेत्यग्निः परमेश्वरः ॥ विष्टानि सर्वाण्याकाशादीनि भूतानिसन्ति यस्मिन्त्सविश्वः । यद्वा विष्टोऽस्ति प्रकृत्यादिषु यः सविश्वः । एतदाद्यर्था अकारा द्विज्ञेयाः ॥ उकारेण हिरण्यगर्भ, वायु, तैजसादीनि नामानी श्वरस्यायान्ति, तद्यथाहिरण्यम् तेजसो नामास्ति, हिरण्यानिसूर्य्यादीनि तेजांसिगर्भे यस्य स हिरण्यगर्भः यद्वाहिरण्यानां सूर्य्यादीनां तेजसां गर्भोऽधिष्ठानं स हिरण्यगर्भः । वाति धारयत्यनन्त बलत्वात् सर्वं जगत्सवायुः सचेश्वर एवनान्यः सूर्य्यादीनाम्प्रकाशकत्वात् स्वयम् स्वप्रकाशत्वात्तेजस ईश्वरः एतदाद्यर्था उकाराद्विज्ञातव्याः ॥ मकारेणेश्वरादित्य प्राज्ञादीनि नामानि बोध्यानि । तद्यथा ईष्टेऽसावीशस्सर्व शक्तिमान् न्यायकारीश्वरः अविनाशित्वा न्नित्यानन्द स्वरूपत्वादादित्यः परमात्मा । प्रजानाति सकलं जगत् प्रकृष्टश्चासौज्ञश्च विज्ञानस्वरूपत्वात्प्राज्ञः प्रज्ञएवप्राज्ञः । एतदाद्यर्था मकारान्निश्चेतव्याधे याश्चेति प्रणवार्थः संक्षेपतः ॥

अथ महा व्याहृत्यर्थाः संक्षेपतः ॥

भूरितिप्राणः, भुवरित्यपानः, स्वरितिव्यानः । इतितैत्तिरीयोपनिषद्वचनम् ॥ प्राणति जीवयति सर्वान् प्राणिनस्ससएव प्राणस्य प्राणः प्राणः प्राणादपिप्रियस्वरूपो वासचेश्वरएव । अ-

पानयति दूरीकरोति सर्वंदुःखंमुमुक्षूणां मुक्तानांस्वसेवकानां धर्म्मात्मनां यश्चोपानो दयालुरीश्वरः। व्यानयति चेष्टयति प्राणादि सकलंजगदभिव्याप्य स व्यानस्सर्वाधिष्ठानं बृहद्ब्रह्म एतदाद्यर्थों मह।व्याहृतीनां ज्ञातव्याः ॥

तत्, सवितुः, वरेण्यम्, भर्गः, देवस्य, धीमहि, धियः, यः, नः, प्रचोदयात् ॥ सुनोति, सुवति सूते वोत्पादयति सृजति, सकलं जगत्ससर्वपितासर्वेश्वरः ॥ स सविता परमात्मा वरंवस्तु मर्हति श्रेष्ठंयत्स्वरूपं तद्वरेण्यम्, निरुपद्रवं निष्पापं निर्गुणं शुद्धंसकलदोषरहितं पक्वम् परमार्थस्वरूपं विज्ञानस्वरूपं यत्तद्भर्गः। दीव्यति, प्रकाशयति, मोदयति, खल्वानन्दयति, सर्वं विश्वं सदेवः तस्यदेवस्य धीमहि, तस्यधारणे विज्ञानादि बलेनैव वयम् पुष्टाभवेम। "धियो" धारणावत्योबुद्धयः "यः" परमेश्वरः "नः" अस्माकम् "प्रचोदयात् प्रेरयेत्। हे सच्चिदानन्द स्वरूप, हे नित्य शुद्धबुद्ध मुक्तस्वभाव, हे अज, हे निराकार सर्व शक्तिमन्न्याय कारिन्, हे करुणामृत वारिधे "सवितु" र्देवस्य तवयद्वरेण्यम्भर्गस्तद्वयं"धीमहि" कस्मैजप्रयोनाय"यः" सविता देवः परमेश्वरः सःभवान्नोऽस्माकंधियोबुद्धीः प्रचोदयात् ॥ ब्रह्मचर्यविद्याविज्ञानसद्धर्म जितेन्द्रिय परब्रह्मानन्द प्राप्तिमतीः स्वकृपा कटाक्षेण परमेश्वरः स्वशक्त्याकुर्य्यादस्मै प्रयोजनाय तत्परमात्म स्वरूपं वयंधीमहीति संक्षेपतो गायत्र्यर्थोविज्ञेयः॥ एवंप्रातस्सायंदयोस्सन्ध्ययोरेकान्तंदेशंगत्वा शान्तो भूत्वा यतात्मा सन् परमेश्वरं प्रतिदिनम् ध्यायेत् ॥

इति प्रातस्सायंसंध्योपासन विधिस्समाप्तः ॥

अथ सायं संध्याया मीश्वर प्रार्थनाया मयमेको मंत्रो भिन्नोस्ति ॥

ओम् अग्निश्चमा मन्युश्चमन्यु पतयश्च मन्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्ताम् ॥ यदन्हा पापमकार्षंमनसावाचा हस्ताभ्याम्पद्भ्या मुदरेण शिश्ना ॥ अहस्तदवलुम्पतु यत्किञ्चिद्दुरितम्मयि। इदमहम्मा ममृतयोनौ सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा ॥

अग्निः । च । मा । मन्युः । च । मन्युपतयः । च । मन्युकृतेभ्यः । पापेभ्यः । रक्षन्ताम् । यत् । अन्हा । पापम् । अकार्षम् । मनसा । वाचा । हस्ताभ्याम् । पद्भ्याम् । उदरेण । शिश्ना । अहः । तत् । अव । लुम्पतु । यत् । किञ्चित् । दुरितम् । मयि । इदम् । अहम् । माम् अमृतयोनौ । सत्येज्योतिषि । जुहोमि । स्वाहा ॥ अञ्चु गतिपूजनयोः । अगि गत्यर्थः । अग्नो पपदात्णीञ् प्रापणे इत्यादिभ्यो धातुभ्यः अग्निशब्दः सिध्यति । अग्रमानन्दं सखं अग्रान् गुणंवा नयतिप्रापयति सोयमग्निः परमेश्वरः अन्यार्थः ओंकारार्थेद्रष्टव्यः ॥ "यदन्हा" दिवसे "अहः" स्वप्रकाशरूपः । "सत्ये" त्रैकाल्य बाध्ये अन्यत्सर्वं सूर्य्यश्चमेतिमंत्रार्थ व्याख्याव द्विज्ञेयम् ॥ सायं संध्यायामिमंमंत्रं विहायान्यत्सर्वं प्रातस्संध्याव द्विज्ञेयं कर्त्तव्य चेति ॥

अथाग्नि होत्र विधि लिख्यते संक्षेपतः ॥

ओं भूरग्नये प्राणायस्वाहा, ओम्भुवर्वायवेऽपानायस्वाहा, ओं स्वरादित्याय व्यानाय स्वाहा, ओंभूर्भुवः स्वरग्निवाय्वादित्येभ्यः प्राणापान व्यानेभ्यः स्वाहा, ओमापो ज्योतीरसोमृतंब्रह्मभूर्भुवः स्वरोंस्वाहा, ओंसर्वंवैपूर्णःस्वाहा ॥ आग्नौपार्वादिच्छंता वहुगायत्री मंत्रेणस्वाहांतेन होमंकुर्य्यात् प्रात सायं सन्ध्योपासन करणानन्तरम् ॥ एतानिसर्वाणी ईश्वरनामान्येववेद्यानि । एतेवमार्थागायत्र्याद्रष्टव्याः ॥ अग्नयेपरमेश्वरायत दर्थहोत्रं, हवनं क्रियतेयस्मिन्कर्म्मणि तदग्निहोत्रम् ॥ ईश्वराज्ञा पालनार्थंवा ॥ सुगन्धि, पुष्टि, मिष्ट, रोग नाशक, वुद्धिवृद्धि करैर्गुणैर्युक्तानान्द्रव्याणां होमेन वायु वृष्टिजलयोः शुद्ध्यापृथ्वीस्थ पदार्थानाम् सर्वेषां शुद्धवायुजल योगा दत्यन्तोत्तमम् तयासत्वात् सर्वेषां जीवानां तदुपचार तयात्यन्त सुखलाभोभवती ईश्वरस्तदुपरि प्रसन्नश्चेत्येतदार्थमग्नि होत्रकरणम् । इतिसंक्षेपतोग्नि होत्र विधिस्समाप्तः ॥

अथ तर्पण विधिर्लिख्यते ॥

तृप्यन्ति तर्प्पयन्त्यनेन शिष्टान्धर्म्मात्मनो दिव्यगुणवतो ज्ञानिनस्तत्तर्पणम् ॥

अथ देव तर्पणम् ॥

ओं ब्रह्मा दयो देवास्तृप्यन्ताम् ॥ १ ॥ ओं ब्रह्मादिदेव पत्न्यस्तृप्यन्ताम् ॥ १ ॥ ओं ब्रह्मादि देवसुतास्तृप्यन्ताम् ॥ १ ॥ ओं ब्रह्मादि देवगणास्तृप्यन्ताम् ॥ चतुर्वेद विद्भ्यः दिव्यगुण वद्भ्यःतत्स्त्रीभ्यस्तादृशीभ्यस्तत्सुतेभ्यस्तेभ्यःतत्तच्छिष्येभ्यो गणेभ्यश्च श्रेष्ठाःपदार्था देयाःसर्वैरिति ॥ इदृशाजनाः ॥ देवा भवन्ति इति वेद्यम् ॥

अथर्षि तर्पणम्

ओं मरीच्यादय ऋषय स्तृप्यन्ताम् ॥ २ ॥ ओम्मरीच्याद्यृषि पत्न्यस्तृप्यन्ताम् ॥ २ ॥ ओं मरीच्याद्यृषि सुतास्तृप्यन्ताम् २ ॥ ओं मरीच्याद्यृषि गणास्तृप्यन्ताम् ॥ २ ॥ वेदादि विद्याध्याप-कास्त इद्याध्येतारश्चर्षयो वेद्याः ॥

अथ पितृ तर्पणम् ॥

ओं सोमसदःपितरस्तृप्यन्ताम् ॥ ३ ॥ सोमे ईश्वरेसोमया-गेवासीदन्ति सोम गुणाश्च जनैर्ग्राह्याः ॥ ओम् अग्निष्वात्ताः पितरस्तृप्यन्ताम् ॥ ३ ॥ अग्निरीश्वरः सुष्ठुतया आत्तो गृहीतो यैस्ते अग्निष्वात्ताः । यद्वाअग्नेर्गुण ज्ञानात्पदार्थ विद्याःपृथिवी जलव्योमयानयंत्र रचनादिकांःसुष्ठुतया आत्तागृहीतायैस्ते अग्निष्वात्ताः ॥ ओम् बर्हिषदः पितरस्तृप्यन्ताम् ॥ ३ ॥ बर्हिषि सर्वोत्कृष्टेब्रह्मणि शमदमादिषूत्तमेषु गुणेषु वा सीदन्तिते बर्हिषदः ओम्सोमपाः पितरस्तृप्यन्ताम् ॥ ३ ॥ यज्ञेनोत्त-मौषधिरसम्पिवन्तिपाययन्तिवातेसोमपाः । ओम्हविर्भुजः पितरस्तृप्यन्ताम् ॥ ३ ॥ हविर्हुतमेव यज्ञेन शोधितं दृष्टि जलादिकं भोक्तुं भोजयितुं शील मेषान्तेहविर्भुजः ओम् आज्यपाः पितरस्तृप्यन्ताम् ॥ ३ ॥ आज्यंघृतं ॥ अजगतिक्षेप

णयो द्वीत्वर्थो दाज्यं विज्ञानं पांति रक्षन्ति पाययन्ति रक्ष-
यन्ति विज्ञेनये विद्वांसस्ते आज्यपाः॥ ओम्सु कालिनःपि-
तरस्तृप्यन्ताम् ॥ ३ ॥ शोभनः ईश्वर विद्योपदेशस्य करणस्य
ग्रहणस्य कालोयेषान्ते सुकालिनः ॥ यद्वा ईश्वर ज्ञान प्रा-
प्त्या सुख रूपाः सदैव कालो येषान्ते सुकालिनः ॥ ओम्-
यमादि भ्योनमःयमादींस्तर्पयामि ॥ ३ ॥ पक्षपातं विहायव्य
वस्थाकर्त्तारोवा ॥ ओम्पितृभ्यःस्वधायिभ्यःस्वधानमःपितृंस्त
र्पयामिसुष्टुतयाश्रेष्टान्विदुषो गुणान्वा सयद्भ्यस्तचवसद्भ्यश्च
वसुभ्यः विज्ञानाद्यनन्त धनेभ्यः स्वान्जनान्धारयद्भ्यः पोषय
द्भ्यश्च ॥ यद्वा व्यापकायेश्वराय सर्वत्र वसवे ॥ ओम्पिताम
हेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधानमःपितामहांस्तर्पयामि ॥३॥ रुद्रेभ्यः
पक्षपात रहितेभ्यः दुष्टान्रोदयद्भ्यः रुद्रायेश्वरायवा ओंप्र-
पिता महेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधानमःप्रपिता महांस्तर्पयामि॥३॥
आदित्यव दुत्तमान्गुणान्प्रकाश केभ्यः विद्वद्भ्यःआदित्य वि-
नाशिनईश्वरायवा॥ओम् मात्रे स्वधानमोमातरन्तर्पयामि३॥
ओं पितामह्यै स्वधानमः पितामहीन्तर्पयामि ॥ ३ ॥ ओं प्र-
पिता मह्यै स्वधानमः प्रपिता महीन्तर्प्प यामि ॥ ३ ॥ पित्रादि
सदृशी भ्यस्तत् स्त्रीभ्यः ॥ ओं सत्पत्न्यै स्वधानम स्तत्पत्नीन्तर्प्प-
यामि ॥३ ॥ प्रीत्यासत्कारार्थी यमारम्भः ॥ ३ ॥ ओंसगोत्रेभ्यः
स्वधानमः सगोत्रां स्तर्प्प यामि ॥३ ॥ स्वसमीपं प्राप्तेभ्यःपुत्रा
दिभ्यः॥३॥ ओमाचार्य्यादिभ्यःसम्बन्धिभ्यःस्वधानमःआचार्य्यादी
न्सम्बधिन स्तर्प्प यामि ॥ ३ ॥ गुर्वादि सम्बन्तिभ्यः ॥ एतेषां
सोमसदादीनां श्रद्धया तर्प्पणं कार्य्यं विद्य मानानाम् ॥ श्र-
द्धयायत्क्रियते तत्श्राद्धम् तृप्त्यर्थंय त्क्रियतेत तर्प्पणम् “व
सून्वदन्ति वैपितृन् रुद्रांश्चैव पितामहान् ॥ प्रपितामहांश्चा
दित्यान् श्रुति रेषा सनातनी” यैश्चतुर्विंशति वर्ष पर्य्यन्त
मब्रह्मचर्य्यं कृतन्ते वसवः पितृवत्सत्कर्तव्याः। यैश्चतुश्चत्वारिं-
शद्वर्ष पर्य्यंत ब्रह्मचर्य्यं कृतंते रुद्राःपितामह वत्सत्कर्त्तव्याः

पितृपितृव्याधिक विद्यावत्वात् ॥ यैरष्टत्वारिंशद्वर्षं पर्य्यंतञ्जितेन्द्रियै र्विद्याध्ययनार्थम्ब्रह्म चर्य्यंव्रतं कृतंते आदित्याः ॥ प्रपितामह वत्सत्कर्त्तव्याः ॥ पितृ पिता महादीनां सकाशात्पूर्णं विद्यावत्वात्सर्वे भ्योधिक सत्कारः कर्त्तव्यःअत्रार्थे प्रमाणभूता पुरुषो वाव यज्ञ इत्यादि श्रुतयःप्रतिपादिता:छान्दोग्योप निषदि द्रष्टव्याः अक्रोधनाः शौचपराः सततब्रह्म चारिणः ॥ न्यस्तशस्त्रामहा भागाः पितरः पूर्व देवताः ॥ अक्रोध नान्सु प्रसादा न्वदन्त्येता न्पुरातनान् लोकस्याप्यायने युक्तान् श्राद्धदेवान्द्वि जोत्तमान् ॥ इति मनुस्मृतेस्तृतीयाध्यायस्थौश्लोकौस्तः ॥ अनेन प्रमाणेन युक्तराचविद्यमानान्विदुषः श्रद्धया सत्कारेण तृप्तान्कुर्यादित्यभिप्रायः श्राद्धदेवान्द्वि जोत्तमानित्युक्तत्वात् ॥ अज्ञोभवतिवैबालः पिताभवति मंत्रदः ॥ अज्ञंहिबाल मित्याहुः पितेत्येवंतुमंत्रदम्॥ इत्यादिक मनुस्मृते द्वितीयाध्याय उक्तम् ॥ येज्ञानिनो मनुष्यास्ते पितृवत्सत्कर्त्तव्याः ॥ कस्मादज्ञान शून्यम्मनुष्यं बालमित्याहुर्ज्ञानिनं पितरञ्चेतिवेदादि षूक्तत्वात् ॥ "त्वन्नःपिताअविद्यायाः परस्मा त्तारयत्वित्यादिछान्दोग्योप निषदादिश्रुतिभ्यः॥ इतितर्पणा भिप्राय उक्तःसंक्षेपतः ॥ देवतर्पणे द्विजनैके कस्मैएकैकां जलिरुप वीतिनैकैकेनमंत्रेणदेयः ॥एवंनिवीतिनाच द्वौद्वाव ञ्जलीकण्ठस्थे नयज्ञोपवीतेनऋषिभ्यः॥ एवमेवचापसव्येनचत्रीं स्त्रीनञ्जलीन्द द्यात्पितृभ्यः पूर्वोत्तरदक्षिणादिकेनंक्रमेणेति ॥ इति तर्प्पणविधिः समाप्तः ॥

अथ बलिवैश्वदेव विधिर्लिख्यते ॥

वैश्वदेवस्य सिद्धस्य गृह्येग्नौ विधिपूर्वकम् ॥ आभ्यःकुर्य्याद्द देवताभ्यो ब्राह्मणो होम मन्वहम् ॥ १ ॥ यदन्नम्पक्वंस्मा जनार्थं म्भवेत्तेनैव बलिवैश्वदेवकर्म कार्य्यम् ॥ ओं पुनन्तुमांदेवजनाः पुनन्तुमनसा धियः पुनन्तु विश्वा भूतानि जातवेदः पुनीहि मास्वाहा ॥ २ ॥ पुनन्तु । मा । देव

जनाः। पुनन्तु। मनसा। धियः। पुनन्तु। विश्वा भूतानि जातवेदः। पुनीहि। मा। स्वाहा॥ हे जातवेदः परमेश्वर मा माम् पुनीहि सर्वथा पवित्रं कुरु भवदुत्पादिता देवजना विद्वांसः श्रेष्ठाज्ञानिनस्तेऽपि विज्ञान विद्यादानेनमाम् पुनन्तु पवित्रंकुर्वंतुतथामनसाभवद्दत्तविज्ञानेनभवद्विषयध्यानेनवानो बुद्धयः पुनन्तु पवित्रा भवन्तु तथा भवत्कृपया विश्वानिसर्वाणि संसारस्थानि भूतानि पुनन्तु पवित्राणि सुखानन्दयुक्तानि भवन्तु॥ ओमग्नयेस्वाहा। अग्न्यर्थउक्तः ओंसोमायस्वाहा। सर्वानन्द प्रदाय सर्व जगदुत्पादकायच। ओं अग्नीषोमाभ्यां स्वाहा। प्राणापानाभ्यां मनयोरर्थो गायत्री मन्त्रार्थ उक्तः। ओं विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। विश्वस्थेभ्यो विश्वप्रकाशकेभ्य ईश्वरगुणेभ्यः विद्वद्भ्योवा। ओंधन्वन्तरये स्वाहा। सर्वरोग विनाशकायेश्वराय। ओं कुह्वै स्वाहा। अमावस्येष्टिप्रतिपादितायैचित् शक्तये। ओं अनुमत्यै स्वाहा। विद्यापठनानन्तरं मतिर्मनन ज्ञानंयस्याश्चेतिशः साचितिशक्तिरनु मतिः। ओं प्रजापतये स्वाहा। सर्व जगत् स्वामी रक्षक ईश्वरः। ओं सहद्यावा पृथिवीभ्यां स्वाहा। ईश्वरेणसहोत्पादिताभ्यांयद्वा पृथुविस्तारे सर्वस्मिन् जगति विस्तृतो व्यापकः। द्यौः सर्वं जगत्प्रकाशकः सुखस्वरूपो वेश्वरोत्र गृह्यते। ओं स्विष्टकृते स्वाहा। सुष्टुशो भनमिष्टं सुखङ्करोति यश्चेश्वरः। एतैर्मंत्रैर्होमं कृत्वाग्नेः सजले न हस्ते न परिक्रमणं कुर्य्यात्॥

अथ बलि प्रदानम्॥

ओं सानुगायेन्द्रायनमः। पूर्वस्यान्दिशि। नित्यैर्गुणैस्सह वर्त्तमानः परमैश्वर्य वानीश्वरोत्र गृह्यते। ओं सानुगाययमाय नमः। दक्षिणस्यांदिशि। पक्षपात रहितो न्याय कारित्वादि गुण युक्तः परमात्माऽत्रवेद्यः। ओं सानुगाय वरुणाय नमः। पश्चिमायान्दिशि। विद्याद्युत्तम गुण विशिष्ट स्सर्वोत्तमः परमेश्वरोऽत्रगृहीतव्यः। ओं सानुगायसोमाय नमः।

उत्तरस्यान्दिशि। अस्यार्थउक्तः। ओं मरुद्भ्यो नमः। द्वारि। मरुतः प्राणाः ईश्वरा धारेण सकल विश्वन्धारयन्ति चेष्टयन्तिच सः प्राणस्य प्राणः" इति केनोपनिषदे जात्याख्याया मेकस्मिन् बहुवचन मन्यतरस्यां। ओं मरुद्भ्यो नमः। अग्नु-वायव्यां दिशि। अस्यार्थः शन्नोदेवीरित्यचोक्तः। ओं वनस्पतिभ्यो नमः। मुसलोलूखले आग्नेय्यांदिशि। वनानां सेव्य सर्व लोकानां पतय ईश्वरे। बहुवचन मचादरार्थम्। ओं श्रियै नमः। ऐशान्यान्दिशि। श्रीयते सेव्यते सर्वैर्ज्जनै साश्री रीश्वरस्सर्व सुखशोभावत्वात्। ओं भद्रकाल्यै नमः। नैऋत्यान्दिशिभद्रं कल्याणं सुखं कलयितुं शीलमस्याः सा भद्र कालीश्वरः। ओं ब्रह्मपतये नमः। ब्रह्मणस्सर्वशास्त्र विद्यायुक्तस्य वेदस्य पतिरीश्वरः। ओं वास्तु पतये नमः। वास्तुमध्ये। वसन्ति सर्वाणिभूतानि तद्वास्त्वाकाशं तत्पतिरीश्वरः। ओं विश्वेभ्यो देवेभ्योनमः। अस्यार्थउक्तः। ओंदिवाचरेभ्योभूतेभ्योनमः ओं नक्तञ्चारिभ्योभूतेभ्यो नमः आकाशेदिवसेयानिभूतानि विचरन्तिरात्रौचतानिविघ्नम्मा कुर्वन्तु तैस्सहा विरोधोस्तुन एतदर्थो यमारम्भ। ईश्वर कृपयैव भवेन्नः। ओं सर्वात्म भूतयेनमः। पृष्ठवास्तुनि रुबेषां जीवात्मनां भूतिर्भवनं सत्वेश्वरोनान्यः। अपसव्यम् ॥ ओं पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधानमः॥ इतिनित्यश्राद्धम्॥ अस्यार्थउक्तःपितृतर्पणे। नमः इत्यस्य निरभिमानद्योतनार्थः परस्योत्कृष्टता मान्यज्ञापनार्थ आरम्भः॥ सव्यम्॥ शुनाञ्च पतितानाञ्च श्वपचां पापरोगिणाम्॥ वायसानां कृमीणांच शनकैर्निर्वपेद्भुवि अनेन षड्भागा न्भूमौकुर्यात्। एवंयः सर्व भूतानिब्राह्मणो नित्यमर्चति। सगच्छति परंस्थानं तेजोमूर्त्ति पथर्जुना॥ एवंसर्वेषां भूतानाम् हिंसया सत्कारं करोति यस्सपथर्जुना सरलेन मार्गेण परमप्रकृष्ट सुखस्वरूपंस्थानं प्राप्नोत्यभि प्रायः॥ १॥ इति बलिवैश्व देव विधिःसमाप्तः॥

अत्राहमनुः ॥

कृत्वैतद्वलि कर्मैव मतिथिम्पूर्वमाशयेत् । भिक्षांच भिक्ष वेदद्या द्विधिवद्ब्रह्मचारिणे । १ गृहस्थः एवं असुना प्रकारेण बलिवैश्व देवं कर्म कृत्वाअतिथिं पूर्वं प्रथमं विधि वत्सत्कृत्य भोजयेत् ॥ तथैवब्रह्मचारिणे विद्यार्थिने भिक्षां ग्रहीतु मागताय सत्कृत्य प्रीत्यान्नन्दद्यात् ॥ १ ॥ यत्पुण्यफलमाप्नोति गान्दत्वाविधिवद्गुरोः ॥ तत्पुण्यफलमाप्नोति भिक्षांदत्वाद्विजोगृही ॥२॥ यादृशसत्कारोगुरोःकर्त्तव्यस्तादृशएवातिथेश्च॥ अतिथेस्सेवयातस्यसंगेनच गुरुवद्ज्ञान प्राप्तिर्भवति प्रश्नोत्तरकरणेनातो तिथिसेवा सर्वैः कार्य्येति ॥ २ ॥ भिक्षांवाप्युद पात्रं वा सत्कृत्यविधि पूर्वकम्॥ वेदतत्वार्थ विदुषे ब्राह्मणायोपपादयेत् ॥ ३ ॥ ईदृग्लक्षणो तिथिर्ग्राह्यो वेदतत्वार्थविद्वान् अर्थात् वेदशास्त्रवित् वेदस्ययस्तत्वार्थ ईश्वरबोधस्तं मपियथावद्यो जानाति धर्मात्मासन् तस्मै ब्रह्मविदे सत्कृत्यविधिपूर्वकं भिक्षाम्भोजनार्थमन्नं उदपात्रं जलपात्रमन्यद्वस्त्रादिकं वा गृहस्थोदद्यादेव ॥ ३ ॥ नश्यन्ति हव्य कव्यानि नराणामविजानताम् ॥ भस्मीभूतेषु विप्रेषु मोहाद्दत्तानिदातृभिः ॥४॥दातृभिर्गृहस्थैः भस्मीभूतेषु विद्याविज्ञानशून्येषु धर्मानुष्ठानरहितेषु प्रमादि ष्वतिथिषुमोहादज्ञानात् हव्य कव्यानि देवपित्रर्थं संस्कृतान्यन्नानिदत्तानि तानितेषामविजानतां विवेक शून्यानांनराणां गृहस्थानां नश्यन्तिनष्टानि तिरर्थकानिभवन्तीतिवेद्यम् अतस्तादृशानान्दुष्टानामतिथीनां सत्कारोनैवकार्य इत्यभिप्रायः ॥ ४ ॥ विद्यातपः समृद्धेषुहुतं विप्रमुखाग्निषु । निस्तारयति दुर्गाच्च महतश्चैवकिल्बिषात् ॥ ५ ॥ किंत्वीदृशाना मतिथीनां गृहस्थैः सेवाकार्या कीदृशानां ॥ तद्यथा ॥ विद्यातपःसमृद्धेषु ॥ विद्याष्टथिवीमारभ्येश्वर पर्य्यन्तानां पदार्थानां यथावत्वविज्ञानंतपश्च न्याय पक्षपातरहितोयो धर्मइन्द्रियाणां विजयश्चतयोरनुष्ठानेन

प्राप्त्वाच ताभ्यां सम्यगृद्धा गृह्वास्तेषु ॥ कथंभूतेषु विप्रमुखा ग्निषु विप्राणां विद्षांमुखानीवअग्निवत्प्रज्वलितानि विद्यया प्रकाशितानियेषांतेविप्रमुखाग्नयस्तेषुविप्रमुखाग्नि षुवनुत्तमे षुधर्मात्मसु सर्वे प्रकार के षु वतिथिषु यद्हुतं अर्थात् तेभ्यः श्रद्धया दत्तंच महतः किल्बिषात् तान्दातृ गृहस्थान् निस्ता रयत्यु इतितेषां प्रसंगेन नराणां यद्वि ज्ञान म्भवति तद् विद्यान्ध कार दुःख सागरादुद्धृत्य व्यावहारिकं पारमा- र्थिकञ्चानन्दम् प्रापयतीत्य भिप्रायः ॥ ५ ॥ सम्प्राप्तायत्व तिथये प्रदद्या दासनोदके ॥ अन्नञ्चैव यथाशक्ति सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥ ६ ॥ गृहस्थः सम्यक्प्राप्ताय अतिथये प्रत्यु त्थान नमस्कारादिकंकृत्वा विधिपूर्वकं सत्कृत्य पुनरासन मुदकञ्च प्रदद्यात्तथैव यथा शक्त्यन्नञ्च ॥ ६ ॥ तृणानि भू- मि रुदकं वाक् चतुर्थीच सून्रता ॥ एतान्यपिसतां गेहेनो च्छिद्यन्ते कदाचन ॥ ७ ॥ सतांसत्पुरुषाणां गृहस्थानांगेहे एतानि ॥ अपिशब्दादन्यश्च कदाचन नोच्छिद्यन्तेनष्टानिन्यू- नान्यदेयानिवाकदाचिन्न भवन्ति ॥ कानितानीत्याह ॥ तृ- णानिघासादीनि भूमिर्निवासस्थानंउदकं जलदुग्धादिकं मधुरवाणीसूनृताअन्नञ्चेति गृहस्थासदैतान्यतिथिभ्योददतीे त्यभिप्रायः ॥ ७ ॥ एकरात्रंतुनिवसन्ना तिथिर्ब्राह्मणःस्मृतः ॥ अनित्यंहिस्थितो यस्मात्त स्मादतिथि रुच्यते ॥ ८ ॥ की दृशो- जनो तिथिर्भवती त्याह ॥ एकरात्रं एकरात्र पर्य्यन्तं निवासं कुर्य्यात्सोतिथिः स्मृतो भवति कथम्भूतः । सः । शमादिगुण वान्विद्येश्वर विच्चनान्यः । पूज्योभवति अन्यस्त्वापत्कालवा न्नाणात्यये समये अन्नजलादिदातुं योग्यो भवति ॥ अतिथेः किं लक्षण मित्याह ॥ यस्मादेकत्र नित्यं स्थितो न भवति तस्मात्कारणात्सो तिथि रुच्यते अविद्यमानाह्यनियता तिथि र्दिवसो यस्यसो तिथि र्नान्यः ॥ ८ ॥ नैक ग्रामीण मतिथिं विप्रं सांगतिकं तथा ॥ उपस्थितं गृहेविद्या द्भार्य्योयत्राग्नयो-

पिवा ॥ ९ ॥ गृहस्था गृहेयच भार्य्यायचाश्रयः। अग्निहोत्र-स्थानम्पाक शालांवातत्वापिएकग्रामीणमे कश्चिन्ग्रामेनिवासगीलंकुटीम्मठम्वारचयित्वा तत्रै कत्र निवसन्तं तथा सांगतिकं संगत्याधनमप्रतिष्ठां सत्कारञ्चे च्छन्तं तथाप्यु पस्थितंअतिथिंनविद्यान्नैव जानीयात्ईदृशोतिथिगृ हस्थै नसत्कर्त्त व्यो नैवभवतीत्यभिप्रायः॥ सांगतिकंसततम्प्रियवाद्यु च्यते ॥यश्च-यथार्थां न्गुणान्दोषांश्च सम्मुखेसमक्षे कथयतितस्यैवसङ्गे न जनानांसुखलाभोभवतिनान्यथा॥ अत्राहविदुरोधृतराष्ट्रम्प्रतिमहाभारते॥पुरुषावहवो राजन्सततम्प्रियवादिनः॥अप्रियस्यचपथ्यस्य वक्ताश्रोता च दुर्लभः ॥ १ ॥ हे राजन्धृतराष्ट्र । सततम्प्रियवादिनः ॥ श्रेष्ठा श्रेष्ठा चारिणामनुकूलकर्त्तारः। पुरुषाअस्मिंल्लोके वहवसन्तिकिन्तु श्रवणे त्त्व प्रियम्वचनम्भवेत्परन्तु त द्भवेत्पथ्यं नाम कल्याण कारकन्तस्य वक्ता पुरुषः दुर्लभोदुःखे न महाभाग्ये न लभ्यो भवति तथैव श्रोता च ईदृशा अतिथयो गुरव उपदेष्टारश्च श्रेष्ठा भवन्तीत्यभि प्रायः ॥ ९ ॥ उपासतेये गृहस्थाः। परपाकमबुद्धयः ॥ तेनते प्रेत्य पशुतांव्रजन्त्यन्नादिदायिनाम् ॥ १०॥ येगृहस्थाभूत्वापरगृहेपक्वमन्नस्पुरायाथमतिथिवद्भो क्तुमिच्छन्ति तेऽवुद्धयस्सन्ती तिवेद्यम् ॥ किन्तु याजनाध्याप कार्य्याम्निचतया च भोजनान्नग्रहणे दोषो नास्तियदिते ति थिवत्परान्नम्भोक्तु मिच्छन्त सन्तःपरगृहमुपासते तेनहेतुना दोषेणप्रेत्य मरणम्प्राप्य अन्नादि दायिनामन्न दातृणाम्पशुताम्व्रजन्ति प्राप्नु वन्तीत्य भिप्रायः अर्थाद्गृहस्थो नान्येभ्यो तिथिभ्योन्नादिकंदा तुमधिकारः। नचान्येभ्यो ग्रहीतुमिति ॥ १० ॥ अप्रणेद्योतिथिः सायंसूर्य्योढो गृहमेधिनाम्॥कालेप्राप्तस्त्वकालेवानास्यानश्नन्गृहे वसेत् ॥ ११ ॥ अस्यगृहस्थस्य अप्रणोद्यो प्रेरितोतिथिः सूर्य्योढोदिवसे यत्र कुत्र निवसन्सायंकालेप्राप्तः अकालेरात्रौ वा अनश्नन्भोजन मकुर्वन्नस्यगृहे न निवसेत् अर्थात् अन्नजलादि दाने न

गृहस्थे नावश्यं सोतिथिस्सत्कर्तव्यइत्यभिप्रायः ॥ ११ ॥ नैव-स्वयंतदश्नीयादतिथिंयन्नभोजयेत् ॥ धन्यंयशस्यमायुष्यंस्वर्ग्यं ञ्चातिथि पूजनम् ॥ १२ ॥ गृहस्थो यदन्नमतिथिं न भोजयेत्त-दन्नंस्वयंनैवाश्नीयान्नैवभुञ्जीतकिन्तु यद्यत्स्वयम्भुञ्जीततत्तद तिथये पिदद्यादेवकुतः अतिथिपूजनं धन्यंयशस्य मायुष्यं स्वर्ग्यम्भवत्यतः ॥ तद्यथा ॥ पुरुषार्थोद्यम युक्त्युपदेशेनव्यर्थ व्ययः । प्रतिषेधे नच धनस्यलाभः स्थिरताच भवत्यतोधन्य-म् ॥ विद्यादिश्रेष्ट गुणग्राहणे न अविद्यादि दुष्ट दोष प्रति षेधेनच यशस्करं भवति ॥ शरीरेन्द्रिय वीर्य्यबुद्धिरक्षो पदे शेन प्रमादिव्यभिचारदुष्टाचार प्रतिषेधोपदेशे नचा युष्कर म्भवति ॥ विद्याधर्म्मश्वरोपदेशेना विद्या अधर्म्म नास्तिक्या प्रतिषेध युक्त्युपदेशेने न्द्रियसुखकरं मोक्षकरञ्चातिथि पूजन मतिथि सत्कारो भवत्यतःकारणाद्गृहस्थैरतिथि सत्कारो वश्यं कार्य्यएवेत्यभिप्रायः ॥ १२ ॥ आसनावसथौशय्या मनु व्रज्या मुपासनाम् ॥ उत्तमेषूत्तमं कुर्य्याद्धीनं हीने समेसमम् १३ ॥ सर्वेषामतिथीनां तुल्यासेवा गृहस्थैर्नैव कार्य्यातेषाम यथार्थत्वात्तदयोग्यत्वाच्च ॥ कासेवेत्यत्राह । आसनंआवसथो निवासार्थंस्थानम् अनुव्रज्यागच्छतोनु गमनमुपासनांच अ-र्थात् समीपेस्थित्वा प्रश्नोत्तर करणमेत दुत्तमगुणेषूत्तमम् कुर्य्यात् समगुणेषु समम्मध्यगुणेषु मध्यमंन्यून गुणेषुन्यू नञ्च ॥ किन्तु यादृशोयस्य विद्याश्रेष्ठगुणाः शील ञ्चतादृश एव सत्कारः कर्त्तव्यो नान्यथा १३ ॥ सुवासिनीं कुमारीञ्च रोगिणींगर्भिणींस्त्रियः । अतिथिभ्योग्रएवैताभोजयेदविचार-यन् । सुवासिनीसद्यो विवाहिता । कुमारीयात्वविवाहिता यारोगयुक्तायाचगर्भवती ॥ तयेदृशापुरुषाश्च । अतिथिभ्यअग्रे पूर्वमेवभोजयेन्नाचकार्य्याविचारणा १४ भुक्तवत्स्वथविप्रेषु स्वेषुभृत्येषुचैवहि ॥ भुञ्जीयातान्ततःपश्चादवशिष्टन्तुदम्पती १५ ॥ विप्रेष्वतिथिषु भुक्तवत्सु कृतभोजननेषु स्वेषुभृत्येषु

भरणोयेषुपुत्रादिषुकर्म्मकरेषुचभुक्तवत्सु॥अथेत्यनन्तरं तत्व स्वादवशिष्टंशेषान्नं दम्पतीमुख्यौस्त्री पुरुषौभुञ्जीयातां-भोजनंकुर्य्यातामयमेव गृहस्थस्यपरमोधर्म्मः ॥ १५ ॥ अघंतु केवलंभुंक्ते यःपचत्यात्मकारणात् ॥ यज्ञशिष्टाशनंह्येत त्सतामन्नंविधीयते १६ ॥ योगृहस्थःबलिवैश्वदेव मतिथि-सेवाम्पुत्र भृत्यादिसत्कार मकृत्वा स्वभोजनार्थमेव पचतिपा-कंकरोतिसः अन्नादिकं नभुङ्क्तेकिन्त्वघंपापमेवभुंक्ते यत्तुयज्ञ-शिष्टाशन मर्थात् होमकरणा तिथ्यादि भुक्तशेषमन्नम्भवति तत्सत्पुरुषाणामन्न म्भवत्यतोविपरीत मन्नमसत्पुरुषाणा म्भवतीतिवेदितव्यम् ॥ १६ ॥ एतेमनुस्मृतेस्तृती याध्यायस्था श्लोकःसन्तीतिवेद्यम् ॥ एवम्प्रकारेणैतल्लक्षणानतिथीनवश्यं-सत्कुर्याद्गृहस्थोनान्यान्धूर्त्तान्पाखण्डिनः ॥इत्यतिथि पूजन विधि स्समाप्तः ॥

अथ लक्ष्मी सूक्त मृग्वेदस्थं लिख्यते तदर्थश्च ॥

धनादि लक्षणा लक्ष्मीरेणाथेदःपरमात्मा स्तूयते॥लक्ष्म्यादि सुख कामोजन एवं स्तुवीत ॥

"ओम्हिरण्यवर्णां हरिणींसुवर्णरजतस्रजाम् । चन्द्रां-हिरण्मयीं लक्ष्मीञ्जातवेदोममावह ॥१॥ जातवेदाःसर्वज्ञं शास्त्रंयस्माज्जातानि वस्तूनिसर्वाणिवेत्ति जानातिविन्दति प्राप्नोति यस्तत्सम्बुद्धौहे जातवेदःपरमेश्वर ॥ लक्ष्मीं-ममसमीपे आवहआसमन्तात्प्रापयदेहीत्यर्थः ॥ कथम्भूतां-ताम् ॥ हिरण्यवर्णाम् ॥ हिरण्यस्यसुवर्णस्य वर्णइववर्णो यस्यास्तां हिरण्मयीम् ॥ दर्शनमात्रेणैव जनानाञ्चित्तं हर्त्तुंशीलंयस्यास्ताम् ॥ सुवर्णरजतस्रजाम् ॥ सुवर्णस्यरज तस्यचस्रक्मालाप्राप्यतेयस्यांताम्॥चन्द्राम्आह्लादकरीम्॥ हिरण्मयीम्॥ हिरण्यंप्रशस्तंप्रभूत मधिकंयस्यांतामीदृशीं लक्ष्मीहेईश्वर नोदेहीत्येत दर्थेभवान्प्रार्थ्यतेस्माभिः ॥ १ "ताम्मआवहजात वेदोलक्ष्मीमनपगामिनीम्॥ यस्यांहिरण्य

बिन्देयंगामश्वम्पुरुषानहम् ॥ २ ॥ हेजातवेदः परमात्मन् ॥ तांलक्ष्मींमेमांप्रापयमह्यन्देहि ॥ कथम्भूताम् ॥ अनपगामिनीम् ॥ अपदूरङ्गन्तुं शीलं यस्याःसा अपग।मिनीन अपगामिनी अनप गामिनी भवत्कृपया मत्समीपेस्थिराभवेत्ताम् । यस्यांभवदनुग्रहेण प्राप्तायांलक्ष्म्यामधिकं हिरण्यंकाञ्चन सुवर्णं मद्दम्बिन्देयम्प्राप्नुयाम्॥तथैवगांपृथिवीं दुग्धदात्रींवा ॥ श्रेष्ठमश्वमश्वाञ्जात्य भिप्रायादेकवचनम् पुरुषांश्चोत्तमान्भ वहत्तान्विन्देयम् ॥ एतत्सर्वंसद्योहम्प्राप्नुया मेतदर्थभवत्प्रार्थनाक्रियतेस्माभिः ॥ २ ॥ "अश्वपूर्वांरथमध्यां हस्तिनादप्रमोदिनीम् ॥ श्रियन्देवीमुपह्वये श्रीर्मादेवीर्जुषताम् ॥ ३ ॥ हेजातवेदईश्वरमदर्थम्भवत्प्रेरितांश्रियं ममसमीपमागच्छन्ती महमुपह्वये ॥ साचभवदाज्ञयामां जुषतांसेवतांमांविहाय इतस्ततःसामागच्छतु ॥ किन्तुस्थिरासतीमम समीपेसदैवतिष्ठत्वित्यभिप्रायः कथम्भूतांतांश्रियम् ॥ अश्वपूर्णाम् ॥ अश्वैःपूर्णाअश्वपूर्णाताम् ॥ रथारमणीयामध्ये यस्यान्ताम् ॥ हस्तिनांनादाहस्तिनादास्तैःप्रमोदयितुंशीलंयस्यास्तां राजश्रियंभवत्कृपा कटाक्षप्रापितामुपह्वयेसदैवरक्षयामीत्यर्थः ॥ ३ ॥ "कांसोस्मितांहिरण्यप्राकारामार्द्रांज्वलन्तीं तृप्तान्तर्पयन्तीम् । पद्मेस्थिताम्पद्मवर्णान्तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ ४ ॥ हेजातवेदईश्वर ता म्पूर्वोक्ताभवद्दत्तां श्रियमुपह्वयेसमीपे स्थापयामि ॥ पुनःकीदृशीम् ॥ कांसोस्मिताम् कांसधातुरिव इतिचितकँस्मितंकिञ्चिद्हसनशोभांसंपन्नांयस्यांताम् ॥ हिरण्यं सुवर्णंप्राकारे नगरावरणेयस्यांताम् ॥ आर्द्रांस्नेहयुक्ताम् ॥ ज्वलन्तीन्देदीप्यमानाम् ॥तृप्तामानन्देनपूर्णकामांप्रसन्नाम्॥ तर्पयन्तीमानन्देन नःसदा सुखयन्तीं स्पद्मेस्थिताम्पद्मासने विराजमानां शोभारूपाम् ॥ पद्मवर्णांपद्मस्यवर्ण इववर्णोय स्यादर्शनीयांदर्शन प्रियांचक्रवर्त्तिराज श्रियंभवत्कृपयाहमप्राप्नुयामिहास्मिन्नेव समयेचेत्यभिप्रायः ॥ "चन्द्रांप्रभा

6088.

सां यशसा ज्वलन्तीं श्रियंल्लोके देवजुष्टामुदाराम् ॥ ताम्प-द्मनेमिं शरण महम्प्रपद्ये अलक्ष्मीर्मे नश्यतान्त्वाम्वृणोमि” ॥ ५ ॥ हेजातवेद ईश्वर भवदुत्पादितांश्रिय महम्प्राप्नुयाम् ॥ कथम्भूताम् ॥ चन्द्राम् ॥ विद्याविज्ञाने नाह्लादां ॥ यशसापुण्यकीर्त्या ज्वलन्तीन्दीप्यमानांसर्वलोकप्रसिद्धाम्। यास्मिंल्लोकेसंसारे देवजुष्टांदेवैर्ब्रह्मादिभि र्मरीच्याद्यृषि-भिर्मनुष्यादिभि र्विद्वद्भि श्चक्रवर्ति मन्वादिभी राजभिश्च जुष्टाम्प्रीत्या सेविताम् ॥ उदारा मुदारशीला मसंख्यात दानकर्त्रीम् ॥ पद्मानीवरथानांनेमयश्चक्राणिशोभारूपाणि यस्यांताम्पद्म नेमिंत्वांहेलक्ष्म्यहं शरणमाश्रयम्प्रपद्ये ॥ त्वत्प्रा-प्त्यामेमम अलक्ष्मी र्दरिद्रादुःखरूपा नश्यतांनष्टा अदृश्या-भवतु ॥ एतदर्थंत्वामहम्वृणोमि ॥ अचेतनेपिचेतनवदुपचारा-द्दोषः ॥ यद्वाहेजात वेद ईश्वर त्वामहं शरणमहम्प्रपद्ये प्राप्नयांमा श्रयंत्वामेव वृणोमिस्वीकरोमि ॥ कस्मै प्रयोजनाय पूर्वोक्तांश्रियंभवत्कृपयाहम्प्रपद्ये तथाभवदनुग्रहेणमम लक्ष्मी स्सद्यो नश्यतामित्यभिप्रायः ॥ ५ ॥ ”आदित्यवर्णे तपसोधि जातोवनस्पति स्तवहृक्षोथबिल्वः ॥ तस्य फलानितप सानुदन्तु मायान्त रायाश्च वाह्या अलक्ष्मीः” ॥ ६ ॥ हे आदित्य वर्णेचित् शक्ते आदित्यस्यवर्णइववर्णोयस्याःस्वयम्प्रकाशातत्सम्बुद्धौहे जातवेद ईश्वरतवतपसोविज्ञानमयादनन्तसामर्थ्यात् विल्वो वृक्षः बनस्पति संज्ञकःअधिजातःपृथिव्या उपर्युत्पन्नः संसार वृक्षोवा तस्यफलानितपसाआदित्य तापेनयथानुदन्ति तस्मा-द्वृक्षाज्जीर्णानि भूत्वाभूमौ पतन्ति यथाच संसार वृक्षस्यका-लेन पदार्थाजीर्णा भूत्वा नश्यन्तितथैव माया कपट छलरूपा अन्तराया विघ्नरूपास्चवाह्या अपमान रूपास्त्यक्त व्यावा एतदादि लक्षणा अलक्ष्मीः हे ईश्वर भवत्कृपादयो गुणा नुदन्तु नाम मत्तो दूरीकुर्वन्तु तथैवच अविद्याजालस्सत्वा दयो बिरोधिनः संसारस्यापिमत्तोनुदन्तु दूरंगच्छन्त्वित्यभि

प्राय: ॥ ६ ॥ उपैतुमान्देव सखः कीर्तिश्च मणिनासह ॥ प्रादुर्भूतोसि राष्ट्रेस्मिन्कीर्तिमृद्धिन्ददातुमे॥ ७ ॥ देवानांदिव्यगुणवतां विदुषां जीवानां योनित्यं सखामित्र ईश्वरोविद्यानिधिर्वामा सुपैतु स्वकृपया प्राप्नोतुहृदि अन्तरात्मनि प्रकाशिताभवतु ॥ मणिनासहेश्वर कृपया कीर्तिश्च मा सुपैतु ॥ हे परमेश्वर अस्मिन्राष्ट्रे अखण्डे राज्ये जगतित्वाम्प्रादुर्भूतोसितथा ममापिहृदये प्रादुर्भूतः प्रकटः प्रकाशितो भव ॥ अचेतने पिचेतनवदुपचाराददोषः ॥ भित्तिः पिपतिषतीति यथा लोकेहे जात वेद ईश्वर पुण्यकीर्तिम्विद्यादि गुणवृद्धिञ्च मेमह्यंकृपयाददात्वित्यस्माकं भवन्तंप्रतिप्रार्थनास्तीमामस्वांस्वी करोतु ७ क्षुत्पिपासामला ज्येष्ठामलक्ष्मीं नाशयाम्यहम् ॥ अभूति मसमृद्धिञ्च सर्वान्निर्णुद मेगृहात् ॥ ८॥ हेजात वेद ईश्वर भवत्कृपया क्षुत्क्षुधारूपा पिपासा रूपा मला मलिना अज्येष्ठा अमान्या । इमाश्चतुर्विधा अलक्ष्मीः । अहंनाशयामि । अभूतिमनैश्वर्यं । असमृद्धिम् अनृद्धिं सुखानाम् वृद्धिंमेममगृहात् । हेजातवेद ईश्वर तांसर्वां त्वंनिर्णुददूरन्निसारय ॥ सर्व मैश्वर्यं सर्वं सुख वृद्धिञ्चास्मत् प्रार्थितो भवान्ददातीत्यभि प्राय: ८ गन्धद्वारान्दुरा धर्षा न्नित्य पुष्टाङ्करीषिणीम्॥ ईश्वरीं सर्वभूतानान्तामिहोप ह्वयेश्रियम्॥ ९ ॥ गन्धस्य गन्धोद्वारे यस्यास्तांगन्धद्वारांसर्वतः सुगन्धियुक्तांदुराधर्षां दुःखेनाधर्षो पमानं यस्यास्तां किन्तु सर्वैस्सत्कृता ॥ नित्यञ्चया पुष्टातांनित्य पुष्टां पुष्टिक र्त्रीञ्च ॥ करीषिणीम् ॥ पुरुषार्थं कर्तुं शीलंयेषांतानीषितुं शीलंयस्यास्ताम् सर्व भूतानामीश्वरीं सुखदात्रीम् । तामेवम्भूतांश्रियमह सुपह्वयेसमीपे सदैवरक्षयामि हे जातवेद ईश्वर तादृशीं श्रियम्मह्यन्ददात्वित्य भिप्राय: ॥ ९ ॥ मनसः काममाकूतिम्वाचः सत्यमशीमहि॥ पशूनांरूपमन्नस्यमयि श्रीःश्रयतांयशः॥१०॥ हे जात वेद ईश्वर मनसः आकूतिं पूर्णानन्दं कामं वाचः

सत्यंसत्य भाषणाख्यं ज्ञानं भवत्कृपयावयमशीमहि पशूना मन्नस्य च रूपंप्रियरूप दर्शनान्पशूनन्नञ्च वयमशीमहिप्राप्नुयाम ॥ तथापशूनामन्नस्य श्रीःशोभारूपा पूर्वोक्तावाग्मयिभवत्कृपया श्रयतांसेवतांनिवसताम् ॥ यशः कीर्तिश्च सदेत्यभिप्रायः १० ॥ कर्दमेन प्रजाभूतामयिसम्भव कर्दम॥श्रियम्वासयमेकुले मातरम्पद्ममालिनीम् ॥ ११ ॥ हेजातवेदःपरमेश्वर तवयाश्रीः प्रजा भूतात्वयोत्पादिता सा कर्दमेन पुरुषार्थेन भवत्कृपया च प्राप्यते ॥ हेकर्दम पुरुषार्थ युक्तोद्यम मयि सम्भव उद्युक्तःसम्यक्प्रवृत्तो भवेश्वर कृपया परन्तु ममकेवल पुरुषार्थेनैव साश्रीःनप्राप्यते ॥ तस्मात्हेईश्वरतांश्रियंकृपयाद्दष्टाऽमे ममकुले कुटुम्बेवासय स्थिरी भूतांकुरु॥ कथम्भूताम् । मातृवन्मान्यदात्रीम् ॥ तथा पद्ममालिनीम् ॥ पद्मानां मालाविद्यते यस्यांताम्पद्ममालिनीम् ॥ सर्वशोभायुक्ताम् ॥ मह्यन्देहीत्यभिप्रायः ॥ ११ ॥ आपःसृजन्तु स्निग्धानि चिक्लीत वसमेगृहे निचे देवीम्मातरंश्रियम्वासयमेकुले ॥ १२ ॥ हेचिक्लीत परमेश्वर प्रेरित पुरुषार्थ सर्वद्रव्यमापक ॥ अचेतनेपिचेतनव दुपचारात् दोषः ॥ मे ममगृहे देवीन्द्योतनात्मिकान्देदीप्यमानाम्मातरं मान्यकारिणीं श्रियंनित्यं निवासय॥ यद्वाहे चिक्लीतेश्वर सर्व द्रव्यविनिमापक ॥ ताम्पूर्वोक्तां श्रियंममगृहे नित्यं निवासयेत्यन्वयः ॥ हेजातवेद ईश्वरमेममआपःप्राणाः कर्माणि वास्निग्धानि स्नेहयुक्तानिवस्तूनि भवत्कृपया सृजन्तु रचयन्तु चेतिप्रार्थितोऽस्माभिर्भवान् ॥ १२ ॥ आर्द्राम्पुष्करिणीम्पुष्टिंसुवर्णां हेममालिनीम् सूर्यां हिरण्मयींलक्ष्मींजातवेदोममावह ॥ १३ ॥ हेजातवेदईश्वरआर्द्रां परस्परप्रीत्यादि स्नेहयुक्तांपुष्करिणीम् ।पुष्करिण्यादुवशोभा युक्ताम्पुष्टिम्पुष्टिरूपाम् सुवर्णाम् शोभनोवर्णो यस्यास्ताम् ।हेममालिनीम् ॥ हेम्नःकाञ्चनस्यमाला विद्यतेयस्यास्ताम् ॥ शोभायुक्ताम् ॥ सूर्य्याम्सूर्य्यवद्गुणैः प्रकाशस्वरूपाम् ॥ हिरण्मयीम् ॥ हिरण्यप्रचुराम् ॥ लक्ष्मीम् ॥ सुलक्षणयुक्ताम् ॥ यथोक्ताम्

तास्॥ मम समीपे आवह आसमन्तात् प्रापयइत्यर्थः॥१३॥
आर्द्रांयः करणींयष्टींसुपिङ्गलां सुपद्ममालिनीम्॥ चन्द्रांहिर-
ण्मयीं लक्ष्मीञ्जातवेदो ममावह॥ १४॥ यःकरणीम्॥ सुव-
र्णादिधातुकरणीम्॥ यशस्करींवा॥ यष्टीम्॥ रथस्यस्थानस्य
वासुवर्णस्तम्भशोभामयीम्॥ पिङ्गलाम्॥ पीतादि शोभनवर्ण
युक्ताम्यथोक्ताम्लक्ष्मीम्॥ हेजातवेदःपरमेश्वर॥ ममसमी-
पे आवह आसमन्तात् प्रापयइत्यर्थः॥ १४॥ तांम आवह
जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम्॥ यस्यांहिरण्यम् प्रभूतङ्गावो
दास्योश्वान्विन्देयम्पुरुषानहम्॥ १५॥ हेजातवेदईश्वरता-
म्पूर्वोक्तांलक्ष्मीम्॥ ममसमीपमावहप्रापय मह्यन्देहि॥पुनः
कथम्भूताम्॥ लक्ष्मीम्॥सुलच्यास्॥ सुखलक्षणाम्॥अनपगा-
मिनीम्॥सर्वतःस्थिराम्॥यस्यांलक्ष्म्यांम्प्रभूत मधिक मत्यन्त
तोलरहितंसुवर्णंकाञ्चनम्॥भवत्कृपया हम्विन्देयम्॥ प्राप्नु-
याम्॥ पुनस्तयाःश्रेष्ठागावःइन्द्रियाणि किरणाः कान्तयोवा॥
तथानुत्तमादास्योनुकूलसेवा कर्त्री स्त्रास्ताः हंभवत्कृपयाविन्दे
यम्॥ तथोत्तमानश्वान्पुरुषांश्चभवत्कृपया एतत्सर्वम्पुष्कलम्व
यम्प्राप्नुयाम्॥ भवान्नः पिता माता बन्धुर्गुरुः स्वामीच॥
वयम्पुत्र वत्सर्वंभवन्तम्प्रति सर्वमेतत्प्राप्तुम्प्रार्थ्यतेतदिदंसर्वं
कृपयानो देहि सद्य इत्यभिप्रायः॥ १५॥ यः शुचिः प्रयतो
भूत्वाजुहुया दाज्यमन्वहम्॥ श्रियः पञ्चदशर्चञ्च श्री कामः
सततञ्जपेत्॥ १६॥ योमनुष्यः शुचिः वाह्याभ्यन्तरे पवित्र-
सम्प्रीत्यायुक्तः परमेश्वरम्प्रार्थ्य यन्मन्त्रैर्मंत्रै राज्यंहुतम्॥
जुहुया दग्नौ प्रतिदिनम्परमेश्वरम्प्रार्थयेत तस्मै पूर्वोक्ता-
लक्ष्मीःप्राप्ताभवेदेव॥ यद्वाश्रियः लक्ष्म्याः पञ्चदशर्चम्॥ पञ्च
दशमंत्रात्मकंसूक्तम् यःस[illegible]जपेत्। नामानेनेश्वर
म्प्रतिदिनंप्रार्थयेतसोपीश[illegible]म्प्राप्नुयात्॥१७॥
इतिलक्ष्मी सूक्तार्थःसमा[illegible]

इतिश्री मद्दयानन्द सरस्[illegible] सन्ध्योपासनादि
पञ्चमहायज्ञ विधिश्चतुर्वेदोक्तोत्तस्य मंत्राणामर्थश्च सम्पूर्णः॥

